

BIZLABS

Кратък наръчник
ПО

Критично мислене

ПОНЯТИЯ И СРЕДСТВА

*Д-р Ричард Пол
и
Д-р Линда Елдър*

Фондация за критично мислене
www.criticalthinking.org
+1-707-878-9100
cct@criticalthinking.org

Авторизиран превод на:
Paul, R., Elder, L., & Foundation for Critical Thinking.
(2008). *Miniature guide to critical thinking: Concepts & tools*.
Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking.

Всячки права запазени.

Превод: Мариана Пампорова-Стойчева

Издава: Стефан Крушев,

БизЛабс ООД,

Пловдив,

www.bizlabs.eu

Съдържание

Защо ни е нужно критичното мислене?	2
Елементи на мисленето	3
Контролен списък за разсъдението	4
Въпроси при използване на елементите на мисленето ...	6
Три нива на мислене	7
Универсални мисловни стандарти	8
Образец за анализ на логичността на статии и учебници	11
Критерии за оценка на разсъдението	12
Съществени мисловни качества	13
Три вида въпроси	16
Образец за решаване на проблеми	17
Анализ и оценка на изследвания	18
Какъв е обичайният подход на критичните мислители...	19
Етапи в развитието на критичното мислене	20
Проблемът с егоцентричното мислене	21
Проблемът със социоцентричното мислене	22
Поглед към бъдещите критични общества	23

Защо ни е нужно критичното мислене?

Проблемът:

Всеки мисли; това е в природата ни. Но голяма част от нашето мислене, само по себе си, е предубедено, изкривено, пристрастно, отвлечено или направо изпълнено с предразсъдъци. А качеството на живота ни, на онова, което произвеждаме, изработваме или строим, зависи именно от качеството на нашето мислене. Лошото мислене струва скъпо, както в парично изражение, така и като качество на живот. Отличното мислене обаче трябва да се култивира систематично.

Определение:

Критичното мислене е изкуството да се анализира и оценява мисленето с оглед неговото усъвършенстване.

Резултатът:

Добре обученият критичен мислител:

- поставя жизненоважни въпроси и проблеми като ги формулира ясно и точно;
- събира и оценява уместна информация като използва абстрактни идеи за ефективното ѝ тълкуване;
- достига до добре обосновани изводи и решения и ги проверява като прилага удачни критерии и стандарти;
- мисли непредубедено, прилага алтернативни мисловни системи като разграничава и оценява, при необходимост, техните допускания, косвени и практически последици;
- осъществява ефективна комуникация с други лица, за да намери решения на сложни проблеми.

Накратко, критичното мислене е самонасочващо се, самодисциплинирано, самонаблюдаващо се и самокоригиращо се мислене. То изисква строги стандарти за отлично качество и внимателното им контролирано използване. То развива способности за ефективна комуникация и разрешаване на проблеми и води до решимост за преодоляване на присъщия ни егоцентризъм и социоцентризъм.

Елементи на мисленето

прилагани при отчитане на универсалните мисловни стандарти

Яснота → Вярност → Дълбочина → Широта → Значимост
 Точност
 Уместност

Контролен списък за разсъждението

1) За всяко разсъждение има ЗАМИСЪЛ.

- Формулирайте ясно замисъла си.
- Разграничете замисъла си от други, свързани с него.
- Проверявайте периодично дали не сте се отклонили от него.
- Търсете значимото и реалистичното при определяне на замисъла.

2) Всяко разсъждение е опит да се РАЗГАДАЕ нещо, да се уреди някакъв ВЪПРОС, да се реши някакъв ПРОБЛЕМ.

- Изложете разглеждания въпрос ясно и точно.
- Формулирайте въпроса по няколко начина, за да изясните значението и обхвата му.
- Разделете въпроса на подвъпроси.
- Разграничете въпросите, за които има категорични отговори, от тези, които зависят от мнението на лицето и онези, за които е нужно разглеждането на множество гледни точки.

3) Всяко разсъждение се основава на ДОПУСКАНИЯ.

- Идентифицирайте ясно вашите допускания и определете дали могат да бъдат обосновани.
- Помислете как вашите допускания оформят гледната ви точка.

4) Всяко разсъждение се извършва от някаква ГЛЕДНА ТОЧКА.

- Определете вашата гледна точка.
- Потърсете други гледни точки и определете силните им страни, както и слабостите им.
- Стремете се да оценявате всички гледни точки без предубеждения.

5) Всяко разсъждение се основава на ДАННИ, ИНФОРМАЦИЯ и ДОКАЗАТЕЛСТВА.

- Ограничете претенциите си към онези, които се подкрепят от данните, с които разполагате.
- Потърсете информация, която е противна на вашата позиция, както и такава, която я подкрепя.
- Погрижете се цялата използвана информация да е ясна, вярна и да е свързана с разглеждания въпрос.
- Погрижете се да съберете достатъчно информация.

6) Всяко разсъждение се изразява и оформя чрез ПОНЯТИЯ и ИДЕИ.

- Определете основните понятия и ги обяснете ясно.
- Разгледайте алтернативни понятия или алтернативни определения на понятия.
- Погрижете се да използвате понятията внимателно и точно.

7) Всяко разсъждение съдържа ЗАКЛЮЧЕНИЯ или ТЪЛКУВАНИЯ, с помощта на които правим ИЗВОДИ и придаваме смисъл на данните.

- Правете заключения единствено подплатени от доказателства.
- Проверявайте взаимната последователност на заключенията.
- Определяйте допусканията, които водят до заключения.

8) Всяко разсъждение води до някъде или има КОСВЕНИ и ПРЕКИ ПОСЛЕДСТВИЯ.

- Проследявайте косвените и преките последствия, които произтичат от вашите разсъждения.
- Търсете както отрицателни, така и положителни косвени последствия.
- Обмисляйте всички възможни последствия.

Въпроси при използване на елементите на мисленето (в писмена работа, в дейност, при задача за четене...)

Замисъл:	Какво се опитвам да постигна? Каква е главната ми цел? Моят замисъл?
Въпроси:	Какъв въпрос повдигам? Какъв въпрос се опитвам да реша? Отчитам ли сложността на въпроса?
Информация:	Каква информация използвам, за да стигна до това заключение? Кое от опита ми подкрепя това твърдение? Каква информация ми е нужна, за да уредя въпроса?
Заклучения/Изводи:	Как стигнах до този извод? Има ли друг начин на тълкуване на информацията?
Понятия:	Каква е основната идея тук? Мога ли да обясня тази идея?
Допускания:	Какво приемам за даденост? Кое допускане ме доведе до този извод?
Преки / косвени последствия:	Ако някой приеме моята позиция, какви биха били последствията? Какъв е дълбокият смисъл, който влагам?
Гледни точки:	От каква гледна точка разглеждам този проблем? Има ли друга гледна точка, която трябва да взема предвид?

Три нива на мислене

Мисленето от по-нисък ред често се различава от мисленето от по-висок ред. Но при мисленето от по-висок ред може да липсва постоянство в качеството. То може да бъде справедливо или несправедливо. За да постигнем мислене с най-високо равнище на качеството, са ни необходими не само мисловни умения, но и мисловни качества.

Универсални мисловни стандарти

и въпроси, които могат да се използват при прилагането им

Универсалните мисловни стандарти са стандарти, които следва да се прилагат спрямо мисленето, за да се гарантира неговото качество. За да се усвоят, те трябва изрично да се преподават. Така крайната цел е тези стандарти да проникнат в мисленето на учащите се, да станат част от вътрешния им глас, да ги насочват към по-добри разсъждения.

Яснота:

Бихте ли доразвили този въпрос? Бихте ли изразили тази позиция по друг начин? Можете ли да илюстрирате казаното? Можете ли да ми дадете пример?

Яснотата е стандарт от ключово значение. Ако дадено изказване е неясно, не можем да определим дали е вярно или уместно. Всъщност, не можем да кажем нищо за него, защото все още не знаем какъв е смисълът му. Например, въпросът „Какво може да се направи за образователната система в Америка?“ е неясен. За да реагираме адекватно на въпроса, трябва да получим по-ясна представа за „проблема“, който съзира задаващият въпроса. Вероятно по-ясен би бил въпросът „Какво могат да направят педагозите, за да се гарантира, че учащите се ще усвоят уменията и способностите, които ще им помогнат да се справят успешно на работното си място и при ежедневното вземане на решения?“

Вярност:

Дали това действително е вярно? Как бихме могли да го проверим? Как бихме могли да разберем дали това е истина?

Дадено твърдение може да е ясно, но невярно, като например: „Повечето кучета тежат над 130 килограма.“

Точност:

Бихте ли ми дали повече подробности? Можете ли да ми дадете по-конкретна информация?

Дадено твърдение може да бъде ясно и вярно, но неточно, както в изречението: „Джак е с наднормено тегло.“ (Не знаем с колко теглото на Джак е над нормата – с половин килограм или с 220 килограма.)

Уместност:

Каква връзка има това с въпроса? Какво отношение има това към спорния въпрос?

Дадено твърдение може да е ясно, вярно и точно, но да не е свързано с разглеждания въпрос. Например, учащите се често си мислят, че интензивността на усилията, които влагат в даден курс, следва да се отчита като се повишава оценката им по съответния предмет. Често обаче „усилията“ не са измерител за качеството на усвоените от учащите се знания и когато това е така, няма връзка между усилията им и правилната им оценка.

Дълбочина:

Как вашият отговор засяга сложния характер на въпроса? Доколко отчитате проблемите, повдигнати във въпроса? Дали боравите с най-значимите фактори?

Дадено твърдение може да е ясно, вярно, точно и уместно, но повърхностно (т.е. да му липсва дълбочина). Например, изречението „Просто кажи не“, което често се използва, за да се разубедят децата и юношите да приемат наркотици, е ясно, вярно, точно и уместно. Въпреки това то е лишено от дълбочина, тъй като третира повърхностно един изключително сложен въпрос – широко разпространения проблем, свързан с използването на наркотици от млади хора. В него не се отчита сложността на въпроса.

Широта:

Необходимо ли е да се обмисли друга гледна точка? Има ли друг начин да се разгледа този въпрос? Как би изглеждало това от консервативна гледна точка? Как би изглеждало това от гледна точка на...?

Дадена линия на разсъждение може да е ясна, вярна, точна, уместна и задълбочена, но да ѝ липсва широта (както в случая с аргумент, било то от консервативна или либерална гледна точка, който навлиза дълбоко в даден спорен въпрос, но отчита аналитичната информация касаеща само една страна на въпроса).

Логичност:

Дали това е действително логично? Дали следва от казаното от вас? Каква е следствената връзка? Преди имахте предвид това, а сега казвате онова, не виждам как е възможно и двете да са истина.

Когато мислим, обединяваме определен набор от разнообразни мисли като ги поставяме в определен ред. Когато съчетаните мисли се подкрепят взаимно и имат смисъл в комбинация, мисленето е „логично.“ Когато елементите в съчетанието не се подкрепят взаимно, когато си противоречат по някакъв начин или то „няма смисъл“, съчетанието „не е логично.“

Справедливост:

Дали разглеждаме добросъвестно всички уместни гледни точки? Дали изопачаваме някаква информация, за да запазим пристрастната си гледна точка? Дали сме по-загрижени за личните си интереси, отколкото за общото благо?

Естествено, ние мислим от собствената си гледна точка, от ъгъл, който съдържа потенциал за поставяне на нашата позиция в привилегировано положение. Справедливостта предполага еднакво третиране на всички уместни гледни точки, без да се вземат предвид собствените чувства или интереси. Тъй като обикновено сме пристрастни в полза на собствената си гледна точка, важно е да отредим чедна позиция на стандарта „справедливост“, когато мислим. Това е особено важно, когато ситуацията изисква от нас да видим неща, които не желяем да виждаме или да се откажем от нещо, което искаме да задържим.

Яснота

Бихте ли доразвили този въпрос?
Можете ли да ми дадете пример?
Бихте ли илюстрирали онова, което имате предвид?

Вярност

Как бихме могли да проверим това?
Как бихме могли да установим дали това е вярно?
Как бихме могли да удостоверим или изпробваме това?

Точност

Можете ли да ми дадете по-конкретна информация?
Можете ли да ми дадете повече подробности?
Можете ли да бъдете по-точни?

Уместност

Каква връзка има това с проблема?
Какво отношение има това към въпроса?
С какво това ни помага да разрешим спорния въпрос?

Дълбочина

Кои фактори превръщат това в труден проблем?
Кои са някои от сложните аспекти на този въпрос?
Кои са някои от трудностите, с които трябва да се заемем?

Широта

Трябва ли да огледаме това от друг ъгъл?
Трябва ли да обмислим друга гледна точка?
Трябва ли да разгледаме това по други начини?

Логичност

Смислено ли е всичко това, взето заедно?
Има ли съответствие между първия и последния ви абзац?
Дали казаното от вас следва от доказателствата?

Значимост

Дали това е най-важният въпрос, който следва да се разгледа?
Това ли е основната идея, на която следва да наблегнем?
Кои от тези факти са най-важни?

Справедливост

Имам ли някакъв личен интерес във връзка с този въпрос?
Дали представям гледните точки на другите с разбиране?

Образец за анализ на логичността на статия

Вземете една статия, която ви е възложена за прочит в рамките на обучението ви и проверете „логичността“ ѝ, като използвате образца по-долу. Този образец може да се промени, за да се анализира логичността на глава от учебник.

Логичност на “(название на статията)”

- 1) Основният замисъл на тази статия е _____.
(Изложете възможно най-вярно замисъла на автора, свързан с написването на статията.)
- 2) Главният въпрос, който авторът разглежда, е _____.
(Определете основния въпрос в съзнанието на автора по време на писането на статията.)
- 3) Най-важната информация в тази статия е _____.
(Определете фактите, преживяванията, данните, които авторът използва в подкрепа на своите изводи.)
- 4) Главните заключения/изводи в тази статия са _____.
(Определете основните изводи, до които авторът достига и представя в статията.)
- 5) Основното/ите понятие/я, които трябва да разберем в тази статия е/са _____.
Авторът влага следния смисъл в тези понятия _____.
(Определете най-важните идеи, които би трябвало да се разберат, за да се схване линията на разсъждение на автора.)
- 6) Главното/ите допускане/ия, на което/ито се основават мислите на автора е/са _____.
(Определете кое се приема за даденост от автора [което може да се постави под въпрос].)
- 7а) Ако се отнесем сериозно към този ред на мисли, косвените последици биха били _____.
(Какви биха били вероятните последици, ако хората приемат сериозно линията на разсъждение на автора?)
- 7б) Ако не се отнесем сериозно към този ред на мисли, косвените последици биха били _____.
(Какви биха били вероятните последици, ако хората пренебрегнат линията на разсъждение на автора?)
- 8) Основната/ите гледна/и точка/и, представена/и в тази статия е/са _____.
(Какво разглежда авторът и какво е неговото/нейното виждане?)

Критерии за оценка на разсъжденияето

1. Замисъл: Какъв е замисълът на разсъждаващия? Дали замисълът е ясно изложен и се подразбира без съмнения? Дали е може да се обоснове?

2. Въпрос: Добре ли е формулиран разглежданият въпрос? Дали е ясен и непредубеден? Дали формулировката на въпроса отразява по подобаващ начин сложността на разглежданата тема? Съществува ли пряка връзка между въпроса и замисъла?

3. Информация: Дали авторът се позовава на уместни доказателства, преживявания и/или информация, които са съществени за въпроса? Вярна ли е информацията? Дали авторът отчита сложния характер на спорния въпрос?

4. Понятия: Дали авторът разяснява основните понятия, когато е необходимо? Основателно ли е използването на понятията?

5. Допускания: Проявява ли писателят чувствителност към онова, което приема за даденост или допуска? (Дотолкова, доколкото тези допускания могат основателно да се оспорят?) Дали писателят използва съмнителни допускания, без да засяга проблемите, които може би са присъщи на тези допускания?

6. Заключение: Дали писателят развива дадена линия на разсъждения като обяснява добре как стига до основните си изводи?

7. Гледна точка: Дали писателят проявява чувствителност към алтернативни уместни гледни точки или линии на разсъждение? Дали разглежда и реагира на възражения, формулирани от позицията на други уместни гледни точки?

8. Последствия: Дали писателят проявява чувствителност към преките и косвените последствия от позицията, която заема?

Съществени мисловни качества

Мисловна смиреност,

а не мисловна арогантност

Съзнаване на границите на собствените ни знания, включително чувствителност към обстоятелствата, при които има вероятност присъщият ни собствен егоцентризъм да доведе до самозаблуда; чувствителност към пристрастията, предразсъдъците и ограниченията на собствената ни гледна точка. Мисловната смиреност се основава на разбирането, че не трябва да твърдим нищо повече от онова, което действително знаем. Тя не предполага безгръбначност или покорство. Тя предполага липса на мисловна претенциозност, самохвалство и самонадеяност, съчетана с вникване в логическите основи, или осъзнаване на липсата на такива основи, на собствените ни вярвания.

Мисловна смелост,

а не мисловно малодушие

Съзнаване на необходимостта да се изправим лице в лице и да се отнесем справедливо с идеите, вярванията и гледните точки, към които изпитваме силни отрицателни емоции и в които не сме се заслушвали сериозно. Тази смелост е свързана с признанието, че идеи, които се считат за опасни или абсурдни, понякога са рационално обосновани (изцяло или частично) и че насадените ни изводи и вярвания са понякога неверни и подвеждащи. За да определим за себе си кое какво е, не бива „да приемаме“ пасивно и безкритично онова, което сме „научили“. Тук влиза в действие мисловната смелост, тъй като неизбежно ще съзрем някаква истина в определени идеи, считани за опасни и абсурдни, както и изкривяване или фалш в някои идеи, силно застъпени в нашата социална група. Нужна ни е смелост, за да останем верни на собственото си мислене в такива ситуации. Санкциите за несъблюдаването могат да бъдат много тежки.

Мисловна съпричастност,

а не мисловно тесногърдие

Съзнаване на необходимостта да си представим, че сме на мястото на други хора, за да ги разберем истински, което изисква осъзнаване на собствената ни егоцентрична склонност да идентифицираме истината с непосредствените си възприятия за трайна мисъл или вярване. Това качество се свързва със способността да се възстановява вярно гледната точка и разсъжденията на другите и да се разсъждава като се използват предпоставки, допускания и идеи, различни от нашите. Това качество се свързва и с желанието да си спомняме случаите, когато сме грешили в миналото въпреки дълбокото си убеждение, че сме били прави, както и със способността да си представим, че можем да бъдем заблудени по подобен начин, както в разглеждания случай.

Мисловна самостоятелност, а не мисловна отстъпчивост

Рационално контролиране на собствените ни вярвания, ценности и заключения. Идеалът при критичното мислене е да се научим да мислим самостоятелно, да овладеем собствените си мисловни процеси. Това води до готовност да анализираме и оценяваме вярванията въз основа на разума и доказателствата, да се съмняваме, да вярваме и да се съобразяваме, когато това е рационално.

Мисловна почтеност, а не мисловно двуличие

Съзнаване на необходимостта да сме верни на собственото си мислене; да сме последователни в мисловните стандарти, които прилагаме; да се придържаме към същите строги стандарти за свидетелства и доказателства, които изискваме от нашите противници; да прилагаме на практика онова, което препоръчваме на другите; и честно да признаваме несъответствията и противоречията в собствените си мисли и действия.

Мисловна упоритост, а не мисловна ленивост

Съзнаване на необходимостта да прилагаме мисловна проникателност и да се придържаме към истината въпреки трудностите, пречките и чувството на безсилие; твърдо следване на рационалните принципи въпреки нерационалното противопоставяне от страна на други; усещане за потребност да се борим продължително срещу объркването и неуредените въпроси, за да постигнем по-задълбочено разбиране или самопознание.

Вяра в разума, а не неверие в разума и доказателствата

Увереност, че в дългосрочен план собствените ни висши интереси и тези на цялото човечество ще бъдат най-добре защитени като се даде най-голяма свобода на разума, като се насърчават хората да стигат до свои собствени изводи като развият собствените си способности за рационално мислене; вяра, че с правилно поощрение и обучение хората могат да се научат да мислят самостоятелно, да възприемат рационални гледни точки, да правят разумни изводи, да мислят последователно и логично, да се убеждават взаимно на базата на разума и да станат разумни хора въпреки пречките, дълбоко вкоренени в присъщия характер на човешкото познание и в обществото такова, каквото го познаваме.

Справедливост, а не мисловна несправедливост

Съзнаване на необходимостта всички гледни точки да се третираат по един и същ начин, без оглед на собствените ни чувства или лични интереси, или чувствата и интересите на нашите приятели, на нашата общност или на нашата нация; тя предполага придържане към мисловните стандарти без оглед на собствената ни изгода или тази на нашата група.

Три вида въпроси

Когато се заемаме с даден въпрос, е полезно да разберем от кой вид е той. Дали това е въпрос с един категоричен отговор? Дали е въпрос, който налага субективен избор? Или въпросът изисква от вас да обмислите конкуриращи се гледни точки?

Образец за решаване на проблеми

За да решавате проблемите ефективно:

- 1) Определяйте и редовно си повтаряйте своите цели, своя замисъл и потребности. Гледайте на проблемите като на пречки за постигането на вашите цели, за реализирането на вашия замисъл, или за удовлетворяването на вашите потребности.
- 2) Винаги, когато е възможно, се заемайте с проблемите един по един. Формулирайте всеки проблем възможно най-ясно и точно.
- 3) Проучете проблема, с който се заемате, за да определите какъв е неговия „вид“. Например, разберете какво трябва да направите, за да го разрешите.
- 4) Правете разграничение между проблемите, над които имате някакъв контрол и тези, които не можете да управлявате. Съсредоточете усилията си върху проблемите, които потенциално можете да разрешите.
- 5) Установете каква информация ви е необходима, за да решите проблема. Потърсете активно тази информация.
- 6) Внимателно анализирайте и тълкувайте информацията, която събирате, като правите разумни заключения.
- 7) Определете възможните си действия. Какво можете да направите в краткосрочен план? А в дългосрочен план? Установете ограниченията си от гледна точка на парични средства, време и власт.
- 8) Направете оценка на алтернативите, с които разполагате, като определите техните предимства и недостатъци.
- 9) Изгответе си стратегия. Придържайте се към нея до края. Тя може да включва преки действия или внимателно обмислен подход от типа „ще почакам и ще видя“.
- 10) Когато предприемате действия, наблюдавайте непреките последствия от тях. Бъдете готови да преразгледате стратегията си, ако ситуацията го изисква. Бъдете готови да промените анализа си или формулировката на проблема, когато се добиете с нова информация за него.

Анализ и оценка на изследвания

Използвайте този модел, за да направите оценка на качеството на който и да било изследователски проект или писмена работа.

1) Цялото изследване си има основен ЗАМИСЪЛ и цел.

- Замисълът и целите на изследването трябва да бъдат ясно формулирани.
- Следва да се направи изрично разграничение от всеки друг замисъл, който има отношение към тях.
- Всички части на изследването трябва да са свързани със замисъла.
- Целият замисъл на изследването трябва да бъде реалистичен и значим.

2) В цялото изследване се разглежда един основен ВЪПРОС, проблем, или спорна тема.

- Основният въпрос, който се разглежда, трябва да бъде ясно и точно изложен.
- Свързаните с него въпроси трябва да бъдат формулирани и разграничени от него.
- Всички части на изследването трябва да са свързани с главния въпрос.
- Всички въпроси в изследването трябва да бъдат реалистични и значими.
- Всички въпроси в изследването трябва да определят ясно посочени мисловни задачи, с чието изпълнение се решават въпросите.

3) В цялото изследване се излагат данни, ИНФОРМАЦИЯ и доказателства, свързани с основния му въпрос и със замисъла му.

- Цялата използвана информация трябва да бъде ясна и точна и да се отнася за разглеждания основен въпрос.
- Събраната информация трябва да бъде достатъчна, за да се реши разглеждания въпрос.
- Информацията, която противоречи на основните изводи от изследването, трябва да бъде обяснена.

4) В цялото изследване се съдържат ЗАКЛЮЧЕНИЯ или тълкувания, въз основа на които се правят изводи.

- Всички заключения трябва да бъдат ясни и точни и да са свързани с основния разглеждан въпрос.
- Когато се правят изводи, не бива да се стига по-далеч, отколкото предполагат данните.
- Изводите трябва да са последователни и да изглаждат несъответствията в данните.
- В изводите следва да се обясни как са решени главните разглеждани въпроси.

5) Цялото изследване е извършено съгласно определена ГЛЕДНА ТОЧКА или система от възгледи.

- Всички гледни точки в изследването трябва да са посочени.
- Възраженията, произтичащи от конкурентни гледни точки, следва да се изложат и да се разгледат справедливо.

6) Цялото изследване се основава на ДОПУСКАНИЯ.

- Определете ясно и направете оценка на основните допускания в изследването.
- Обяснете как допусканията формират гледната точка в изследването.

7) Цялото изследване е изложено и формулирано с помощта на ПОНЯТИЯ и идеи.

- Направете оценка на яснотата на главните понятия в изследването.
- Направете оценка на значимостта на главните понятия в изследването.

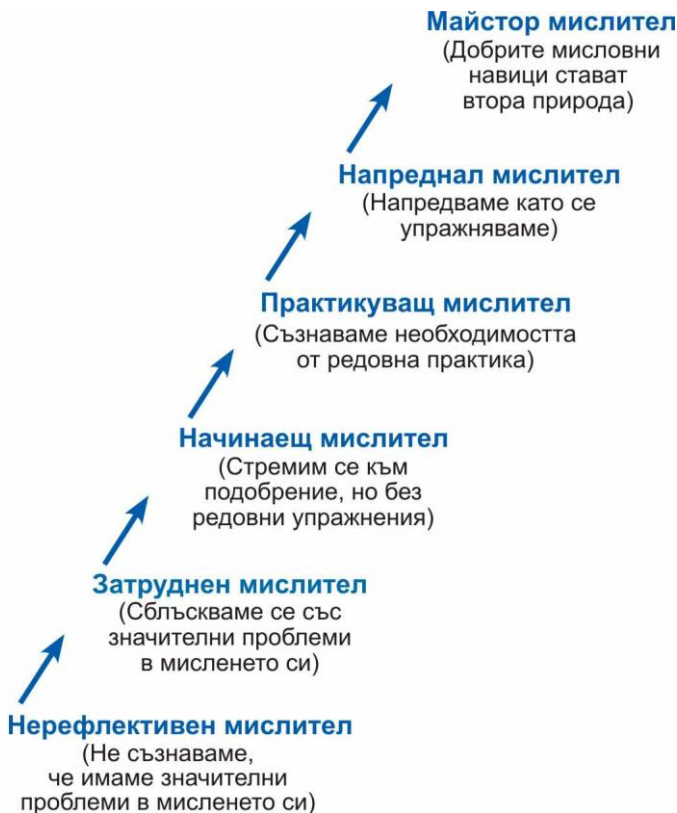
8) Цялото изследване води в някаква посока (т.е. има КОСВЕНИ и ПРЕКИ ПОСЛЕДСТВИЯ).

- Проследете косвените и преките последствия, които произтичат от изследването.
- Потърсете както положителните, така и отрицателните косвени последствия.
- Разгледайте всички значителни косвени и преки последствия.

Критичните мислителни редовно прилагат мисловни стандарти спрямо елементите на разсъждението, за да развият мисловни качества

Етапи в развитието на критичното мислене

Проблемът с егоцентричното мислене

Егоцентричното мислене произтича от печалния факт, че на хората не им е естествено присъщо да се замислят за правата и потребностите на другите. Не ни е в природата да оценяваме високо гледната точка на другите или да преценяваме слабостите в собствената си гледна точка. Осъзнаваме изрично егоцентричното си мислене само ако бъдем обучени в това отношение. Не ни е естествено присъщо да разпознаваме егоцентричните си допускания, егоцентричния начин, по който използваме информацията или тълкуваме данните, източника на егоцентричните ни понятия и идеи, косвените последствия от егоцентричното ни мислене. Не ни е в природата да различаваме користното си гледище.

Като човешки същества живеем с нереалистичното, но категорично чувство, че сме разбрали дълбоката същност на нещата и че сме го сторили обективно. В природата ни е да вярваме в интуитивните си възприятия – независимо от това колко неверни са те. Вместо да използваме мисловни стандарти, когато разсъждаваме, ние често прилагаме егоцентрични психологически стандарти, за да определим в какво да вярваме и какво да отхвърлим. По-долу са изложени психологическите стандарти, които се използват най-често в човешкото мислене.

„ИСТИНА Е, ЗАЩОТО ВЯРВАМ, ЧЕ Е ТАКА.” Вътрешно присъщ егоцентризъм: Допускам, че онова, в което вярвам е истина, въпреки че никога не съм подлагал на съмнение основата на много от моите вярвания.

„ИСТИНА Е, ЗАЩОТО НИЕ ВЯРВАМЕ, ЧЕ Е ТАКА.” Вътрешно присъщ социоецентризъм: Допускам, че преобладаващите вярвания в групата, към която принадлежа, са истина, въпреки че никога не съм подлагал на съмнение основата на тези вярвания.

„ИСТИНА Е, ЗАЩОТО МИ СЕ ИСКА ДА ВЯРВАМ, ЧЕ Е ТАКА.” Вътрешно присъщо изпълнение на желание: Вярвам в онова, което поставя мен (или групата, към която принадлежа) в положителна светлина. Вярвам в онова, което „ме кара да се чувствам добре,” което не изисква от мен да променям значително мисленето си по какъвто и да било начин, което не изисква от мен да признавам, че съм сбъркал.

„ИСТИНА Е, ЗАЩОТО ВИНАГИ СЪМ ВЯРВАЛ В ТОВА.” Вътрешно присъщо себеутвърждаване: Имам силно желание да съхраня вярванията, към които отдавна се придържам, въпреки че не съм се замислял сериозно до каква степен тези вярвания почиват на доказателства.

„ИСТИНА Е, ЗАЩОТО ЕГОИСТИЧНИЯТ МИ ИНТЕРЕС НАЛАГА ДА ВЯРВАМ В ТОВА.” Вътрешно присъщ егоизъм: Вярвам в онова, което оправдава действията ми за придобиване на повече власт, пари, или лични облаги, въпреки че тези вярвания не се основават на логични разсъждения или доказателства.

Проблемът със социоцентричното мислене

Повечето хора не осъзнават степента, в която безкритично са възприели предразсъдъците, господстващи в тяхното общество или култура. Социолозите и антрополозите определят това като състояние на „културна обвързаност.“ Това явление се предизвиква от социоцентрично мислене, което включва:

- Безкритичната склонност да поставяме собствената си култура, нация, религия над всички останали.
- Безкритичната склонност да подбираме себеугодни положителни изрази, за да опишем себе си и отрицателни фрази, за да опишем онези, които мислят различно от нас.
- Безкритичната склонност да възприемаме групови норми и вярвания, да се идентифицираме с групи, да действваме така, както се очаква от нас – без изобщо да съзнаваме, че онова, което вършим, може основателно да се оспори.
- Склонността да съблюдаваме сляпо ограничения, наложени от групата (много от които са произволни или насилствени).
- Неспособността да освободим мисленето си от традиционните предразсъдъци на собствената ни култура.
- Неспособността да изучаваме и възприемаме прозренията на други култури (като по този начин разширяваме и задълбочаваме собственото си мислене).
- Неспособността да разграничаваме универсалните етични норми от относителните изисквания и забрани на културата.
- Неспособността да осъзнаем, че средствата за масово осведомяване във всяка култура формулират новините от гледна точка на тази култура.
- Неспособността да мислим исторически и антропологически (и така да попаднем в капана на съвременните начини на мислене).
- Неспособността да разберем, че социоцентричното мислене е значителна пречка за мисловното развитие.

Социоцентричното мислене е отличителен белег на безкритичното общество. То може да се намали само когато се замени с межкултурно, справедливо мислене – със силно критично мислене.

Поглед към бъдещите критични общества

Навикът да мислим критично, ако стане обичаен за обществото, ще проникне във всички негови нрави, защото това е начин да се борим с проблемите в живота. Хората, обучени да го прилагат, не могат да бъдат подтикнати към паническо бягство от публични оратори... Нужно им е време, за да повярват. Те могат да възприемат нещата като възможни или вероятни във всички степени, без увереност и без терзания. Те могат да изчакват да получат доказателства и да претеглят доказателства, без да се влияят от акцентирането или увереността, с която се излагат твърдения от едната или другата страна. Те могат да устоят на позивите, насочени към най-съкровения им предразсъдък и на всякакви увещания. Обучението по критично мислене е единственото обучение, за което е вярно твърдението, че изгражда добри граждани.

Уилям Грегъм Съмър, 1906 г.

Хората имат способността да бъдат рационални и справедливи. Но тази способност трябва да се развива. Тя ще се развие значително само ако възникнат критични общества. Степента на развитие на критичните общества ще зависи само от това доколко:

- на критичното мислене се гледа като на съществена необходимост за водене на разумен и честен живот;
- критичното мислене се преподава като обичаен предмет и се насърчава последователно;
- проблемите на мисленето са обект на постоянна загриженост;
- предубедеността е обект на систематично неодобрение; непредубедеността се насърчава систематично;
- мисловната почтеност, мисловното смирение, мисловната съпричастност, вярата в разума и мисловната смелост са социални ценности;
- егоцентричното и социоцентричното мислене се считат за гибелни в социалния живот;
- обичайната практика е децата да се учат, че правата и потребностите на другите са еднакви с техните;
- мултикултурният светоглед се насърчава;
- хората се поощряват да мислят самостоятелно и не се одобрява безкритичното приемане на мисленето или поведението на другите.
- обичайна практика е хората да изучават и намаляват нерационалното мислене.
- хората възприемат универсалните мисловни стандарти.

Ако искаме критични общества, трябва да ги създадем.

За авторите:

Д-р Линда Елдър е психолог в сферата на образованието и е преподавала както психология, така и критично мислене на университетско ниво. Тя е председател на Фондацията за критично мислене и изпълнителен директор на Центъра за критично мислене. Д-р Елдър се интересува по-специално от връзката между мисленето и емоциите, между познавателното и емоционалното и е създала оригинална теория за етапите в развитието на критичното мислене. Съавтор е на четири книги за критичното мислене, както и на 18 наръчника за критични мислителни. Тя е енергичен оратор с богат опит във воденето на семинари по критично мислене.

Д-р Ричард Пол е изтъкнат лидер на международното движение за критично мислене. Той е директор по изследователските въпроси на Центъра за критично мислене и председател на Националния съвет за върховни постижения в критичното мислене (National Council for Excellence in Critical Thinking), автор е на над 200 статии и седем книги за критичното мислене. Д-р Пол е водил стотици семинари по критично мислене и е подготвил поредица от осем видео предавания за медията Пи Би Ес (PBS). Идете му за критичното мислене са представяни в „Ню Йорк Таймс“, „Едюкейшън уийк“, „Кроникъл във Хайър Едюкейшън“, „Американ Тийчър“, „Едюкейшънъл Лидършип“, „Нюзуик“, „Ю Ес Нюз енд Уърлд Рипорт“ и „Рийдърс Дайджест“.

За допълнителна информация:

Тел.: +1-707-878-9100

Факс: +1-707-878-9111

Имейл: cct@criticalthinking.org

Уебсайт: www.criticalthinking.org

Пощенски адрес:

Foundation for Critical Thinking

P.O. Box 220

Dillon Beach, CA 94929

USA